

УДК 349.3 (477)

Михайлова Ірина Юріївна –

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового,
земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права

Проблеми забезпечення соціальної справедливості в солідарній пенсійній системі України

У статті проаналізовані основні проблеми та особливості забезпечення соціальної справедливості в солідарній пенсійній системі України. Здійснено аналіз сучасної пенсійної реформи та внесених змін до чинного законодавства, які повинні були б сприяти оптимальному співвідношенню розмірів пенсій різних категорій пенсіонерів.

Ключові слова: соціальна справедливість, солідарна пенсійна система, пенсійна реформа, пенсія, диференціація пенсій.

В статье проанализированы основные проблемы и особенности обеспечения социальной справедливости в солидарной пенсионной системе Украины. Осуществлен анализ современной пенсионной реформы и внесенных изменений в действующее законодательство, которые должны были бы способствовать оптимальному соотношению размеров пенсий разных категорий пенсионеров.

Ключевые слова: социальная справедливость, солидарная пенсионная система, пенсионная реформа, пенсия, дифференциация пенсий.

Mykhailova I.Yu. Issues of Ensuring Social Justice in the Joint Pension System of Ukraine

The article analyzes the main problems and features of social justice in solidarity pension system of Ukraine. The analysis of the current pension reform and changes to existing legislation, which would have to contribute to the optimal ratio of pensions of different categories of pensioners.

Keywords: social justice, solidarity pension system, pension reform, pension, pension differentiation.

Постановка проблеми. Соціальна справедливість – це загальновизнана цінність сучасного демократичного суспільства. Стаття 1 Основного Закону визначає, що Україна є демократичною, соціальною, правовою державою [1], тобто її політика спрямована на справедливу та достойну оплату праці, належний соціальний захист та підтримку усіх тих осіб, які цього потребують, в тому числі і пенсіонерів. Таким чином, головним завданням соціальної політики України є досягнення добробуту її громадян, гарантування рівних можливостей для розвитку особистості, а також гідного життєвого рівня. Все це забезпечується шляхом реалізації принципу соціальної справедливості, оскільки саме соціальна справедливість є найважливішим показником ефективності розвитку суспільства.

На сьогодні, сучасний стан пенсійного забезпечення характеризується складним перехідним періодом, оскільки при прийнятті

нових законів на практиці й надалі виникає багато проблемних питань стосовно розмірів та справедливих умов призначення пенсій різним категоріям пенсіонерів. Це призводить до соціальної напруженості у суспільстві та невдоволення громадян щодо здійснення соціальної політики державою. Пенсійна система до сих пір зберігає нерівність прав громадян за професійною ознакою. Це пов'язано з тим, що такі категорії громадян як: народні депутати, прокурори, судді та інші, відповідно до спеціального законодавства, яке регулює їхній правовий статус, одержують пенсії, що за розміром значно перевищують мінімальні пенсії за віком. Очевидно, що пенсії окремим громадянам не виправдано збільшені, адже держава повинна враховувати значення праці усіх без винятку громадян, які протягом тривалого часу, виконуючи свою трудову функцію, робили внесок у розвиток країни. Тому вивчення та аналіз проблем забезпечення

соціальної справедливості в солідарній пенсійній системі набуває неабиякого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти щодо проблематики теми дослідження знайшли своє відображення в працях таких вчених як: О. А. Агарков, Н. П. Коробенко, І. В. Оклей, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипко, С. М. Синчук, С. О. Сільченко, І. М. Сирота, А. В. Скоробагатько, М. М. Шумоло та ін.

Невирішені раніше проблеми. Але, враховуючи зміни, яких зазнало пенсійне законодавство України аналіз реалізації та забезпечення соціальної справедливості потребує додаткового вивчення.

Метою статті є дослідження проблем та особливостей забезпечення соціальної справедливості на сучасному етапі реформування пенсійної системи України.

Виклад основного матеріалу. Соціальна справедливість – це міра рівності (нерівності) життєвого становища людей, класів і соціальних груп, що об'єктивно зумовлюються рівнем матеріального та духовного розвитку суспільства. Таким чином, соціальна справедливість пов'язана з розподілом і перерозподілом благ, регулюванням ринково-господарських відносин, забезпеченням основних політичних, економічних та соціальних прав і свобод, соціальним захистом населення [2, с. 216].

На думку І. В. Оклей соціальну справедливість можна визначити як забезпечувану державою систему рівних організаційно-правових умов для реалізації права на пенсію кожному громадянину. Між тим автор зазначає, що недоліком сучасного законодавства є відсутність законодавчого закріплення принципу соціальної справедливості, який має суттєве значення для української правової системи [3, с. 78]. Отже, соціальна справедливість, в першу чергу, проявляється у рівності фізичних осіб щодо їхнього належного соціального забезпечення, зокрема і у пенсійних відносинах, адже головне завдання пенсійної системи країни – створити умови для забезпечення людей достойним доходом у старості відповідно до особистого внеску кожного. При цьому система не має бути тягарем для розвитку держави, тобто не повинна

створювати надмірний тиск на державні фінанси, громадян, які працюють, і бізнес [4, с.269].

На наш погляд, з точки зору соціальної справедливості, необхідно дотримуватись єдності загальних умов для різних категорій громадян і обґрунтованої диференціації пенсій. З цього приводу, абсолютно вірно зазначає А. В. Скоробагатько, що основною метою диференціації є призначення конкретного виду пенсії для відповідної категорії осіб залежно від тих чи інших життєвих обставин (юридичних фактів) та створення в деяких випадках певних переваг для тих, хто більше і краще працював, працював там, де важче. Але спеціальне законодавство, що стосується окремих груп працюючих, не може бути відділене і протиставлене загальному законодавству. Диференціація соціального забезпечення через встановлення певних пільг окремим групам громадян повинна мати певні межі. Інакше вона не досягатиме поставленої мети і призведе до накопичення негативних тенденцій у цій сфері. Визначальним для загального розвитку пенсійного законодавства мають бути тенденції до зміцнення єдності норм і поступового поширення загальних правил на всіх без винятку громадян [5, с. 429-430].

Так, несправедливе пенсійне забезпечення не тільки порушує право на пенсію, але й інші конституційні права: 1) право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 22); 2) рівність конституційних прав (ст. 24); 3) право на повагу до своєї гідності (ст. 28); 4) обмежує право на свободу пересування (ст. 33); 5) право на соціальний захист (ст. 46); 6) право на достатній життєвий рівень (ст. 48); 7) право на охорону здоров'я (ст. 49). Тобто, несправедливе пенсійне законодавство прямо чи опосередковано порушує сім статей II Розділу «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України. Опосередкованість порушення вищевикладених прав полягає у тому, що сучасне пенсійне законодавство не здатне забезпечити економічної свободи (економічної автономії) пенсіонерам, яка б дозволила останнім у повній мірі реалізовувати свої права та свободи, що визначені Конституцією України так і іншими законами України [6, с. 673]. Таким чином, пенсійне законодавство не узгоджене з

Конституцією України, якою передбачається надання однакових конституційних прав усім громадянам у країні. З цього можна зробити висновок, що незабезпечення уніфікованого підходу щодо призначення та виплати пенсій сприяє значним порушенням прав громадян, що в кінцевому рахунку, ставить під сумнів соціальну спрямованість політики держави.

На думку С. Л. Тігіпка пенсійна система України є відсталою, неефективною та несправедливою [7], тому задля забезпечення соціальної справедливості в солідарній системі пенсійного забезпечення та усунення великих розривів між розмірами спеціальних та звичайних пенсій, гарантування гідної старості усіх пенсіонерів 1 жовтня 2011 року набрав чинності Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [8]. Саме за допомогою цього нормативно-правового акту уряд пообіцяв зробити перші кроки до встановлення соціальної справедливості. Однак, цей Закон, в першу чергу, погіршив становище осіб, які виходитимуть на пенсію відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [9], тобто на загальних підставах, зокрема, пенсійний вік для жінок підвищився до 60 років, збільшився як мінімальний (з 5 до 15 років), так і загальний страховий стаж (з 20 до 30 років для жінок та з 25 до 35 — для чоловіків).

На нашу думку, позитивним аспектом Закону стосовно забезпечення соціальної справедливості є передбачення обмеження максимального розміру пенсії. Однак, не всі погоджуються з такою позицією законодавця. На думку В.С. Тарасенко запровадження змін до пенсійного законодавства у 2011 році призвело до звуження гарантій, прав і свобод передбачених чинним законодавством України деяких категорій громадян, оскільки обмеження максимального розміру пенсії десятима прожитковими мінімумами, установленими для осіб, які втратили працездатність, стосується усіх без винятку пенсіонерів [10, с. 145]. Таким чином, це призвело до виникнення диспропорції у розмірах пенсій однакових категорій громадян, які звільнилися до запровадження реформи та після неї. Разом з тим, ці особи мають спеціальні пенсії, розміри яких набагато вищі, ніж у працівників, які виходять на пенсію

на загальних підставах. Так, наприклад пенсія державним службовцям призначається у розмірі 60 % суми їх заробітної плати, а для осіб, які виходять на пенсію на загальних підставах, розмір пенсії складає 46,7 % їх заробітку. Тобто можна зробити висновок, що навіть у відсотковому співвідношенні розмір пенсії за віком на загальних підставах у 1,5 рази менший, ніж у «привілейованих» верств населення. Крім цього, необхідно враховувати, що і розмір заробітної плати від якої залежить розмір пенсії у осіб, які отримують пенсії згідно норм спеціального пенсійного законодавства, як правило, значно вищий.

Ще одним кроком на шляху до встановлення соціальної справедливості в сфері пенсійного забезпечення стало оподаткування доходів фізичних осіб, в тому числі і пенсій. Такий захід відповідає принципу соціальної справедливості, оскільки полягає в установленні податків та зборів відповідно до платоспроможності осіб [11]. Так, першочергово, відповідно до підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України було визначено, що оподаткуванню підлягає пенсія (включаючи суму її індексації, нараховану відповідно до закону) або щомісячне довічне грошове утримання, одержуване платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно з законом, лише в розмірі, що перевищує *десять тисяч гривень на місяць*, а також пенсія з іноземних джерел, якщо згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, така пенсія підлягає оподаткуванню чи оподатковується в країні її виплати. Щомісячні виплати оподатковуються за ставкою *15 відсотків*, якщо сума перевищення залишається у межах 10 мінімальних зарплат (12180 грн.), а з вищої суми – *17 відсотків*.

Таким чином, дана норма стосувалась надвисоких пенсій, а тому всеодно не встановлювала рівних умов для усіх категорій пенсіонерів, оскільки навіть після оподаткування таких пенсій їхній розмір суттєво перевищував встановлений максимальний розмір пенсії (9490 грн.). Кількість пенсіонерів, отримуючих пенсії в розмірі понад 10 тис. грн. на сьогодні становить близько 5 тис. осіб. До їх числа відносяться: народні депутати, судді, прокурори, які вийшли на пенсію до 1 жовтня

2011 року і тому не підпадають під обмеження максимального розміру пенсії. Тому, напевно, було б доцільно, враховуючи принцип рівності та соціальної справедливості поширити дію норми щодо обмеження максимального розміру пенсії на всі категорії пенсіонерів, незалежно від дати виходу на пенсію.

Дещо пізніше Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 року [12] були внесені зміни до статті 164 Податкового кодексу України та пункт 164.2.19. викладено у такій редакції: суми пенсій (включаючи суму їх індексації, нараховану відповідно до закону) або щомісячного довічного грошового утримання, отримуваних платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом, якщо їх розмір перевищує *три розміри мінімальної заробітної плати* (у розрахунку на місяць), встановленої на 1 січня звітного податкового року, – у частині такого перевищення, а також пенсій з іноземних джерел, якщо згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, такі пенсії підлягають оподаткуванню чи не оподатковуються в країні їх виплати [13]. Тобто, базою оподаткування у 2015 році є суми пенсій або щомісячного довічного грошового утримання у частині, що перевищує 3654,00 грн. на місяць. Такий розмір пенсій, як правило, властивий пенсіонерам, які вийшли на пенсію відповідно до норм спеціального пенсійного законодавства, зокрема державні службовці, судові експерти, журналісти державних ЗМІ та інші, їх загальна кількість становить приблизно 230 тис. осіб, тому на думку уряду, впровадження таких мір для досить великої кількості осіб сприятиме як заощадженню державних коштів, так і відновленню соціальної справедливості.

Варто відмітити, що не дивлячись на те, що до чинного пенсійного законодавства було внесено низку змін, в умовах сьогодення розміри пенсій за віком, які вийшли на пенсію на загальних підставах ніяким чином не збільшилися, що безумовно негативно впливає на реалізацію принципу соціальної справедливості. Так, у зв'язку з кризовою ситуацією в країні Законом України «Про

Державний бюджет України на 2015 рік» [14] розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність залишився на рівні 2014 року (949 грн.), що погіршує матеріальне забезпечення пенсіонерів, оскільки вартість життя суттєво підвищилась. Таким чином, не важко зрозуміти, що в Україні ще дуже рано говорити про рівність пенсіонерів, які виходять на пенсію на загальних підставах, так як в Україні зберігається висока соціальна напруга не лише через мізерність пенсій для широкого загалу, а й через не виправдано високу їх диференціацію. Однак надзвичайно важко забезпечити нормальну життєдіяльність будь-якої особи на рівні прожиткового мінімуму, адже саме поняття «мінімум» означає найменшу можливу кількість чого-небудь. Прожитковий мінімум є найнижчою межею забезпеченості людини і, очевидно, не свідчить про добробут, який гарантує гідний рівень життя особи [15, с. 72]. Все це можна пояснити хіба що проблемами економічного характеру. Перехідний стан вітчизняної економіки змушує відповідні державні органи, в тому числі і найвищого рівня, ухвалювати нормативно-правові акти, які спрямовані на зменшення соціальних виплат всупереч принципам права.

Висновки. Як правило, будь-які зміни та реформи відбуваються в умовах економічної та фінансової кризи при обмежених фінансових ресурсах, оскільки зазвичай це є першопричиною здійснення певних змін задля покращення економічного становища держави та матеріального добробуту громадян. Це стосується і нині триваючої пенсійної реформи в Україні. Необхідність вирішення соціальних проблем загострилась через економічну кризу, яка негативно вплинула не тільки на результати економічного розвитку, але й знизила без того незначний рівень життя основної маси населення. Сьогодні ринкова економіка не справляється з вирішенням багатьох соціальних проблем, в країні продовжують існувати широкі масштаби бідності, підвищується рівень майнової диференціації населення та диференціації за доходами, погіршуються умови праці, не забезпечуються рівні можливості для всіх громадян. Саме ці фактори нівелюють можливість покращення матеріального становища громадян-пенсіонерів, до прикладу: підняття мінімальної пенсії, оптимальне

співвідношення між розмірами мінімальної та максимальної пенсії, однаковий механізм розрахунку середнього заробітку для обчислення розміру пенсії. Несправедливість у нарахуванні пенсій не відображає реального трудового вкладу більшості громадян України, які виходять на пенсію відповідно до умов передбачених в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Побудова системи пенсійного забезпечення України на засадах соціальної справедливості сприятиме створенню внутрішньо узгодженої та стійкої моделі

відносин між уповноваженими органами Пенсійного фонду України та пенсіонерами, які враховуватимуть інтереси та потреби обох сторін. Соціальна справедливість спрямована на надійне матеріальне забезпечення непрацездатних громадян, які досягли пенсійного віку та мають необхідний страховий (трудоий) стаж, на максимально рівних умовах задля встановлення рівності та усунення відмінностей у рівні життя різних категорій пенсіонерів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Агарков О. А. Реалізація принципу соціальної справедливості в процесі соціально-державного маркетингу: критерії показники / О. А. Агарков // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : Збірник наукових праць. – Випуск 15. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – С. 213-216.
3. Оклей І. В. Правове регулювання пенсійного забезпечення та надання соціальних послуг в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування : дис... канд.юрид.наук : 12.00.05 / Оклей Ілляна Вікторівна ; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2008. – 248 с.
4. Скоробагатько А. В. До питання диференціації правового регулювання пенсійного забезпечення / А. В. Скоробагатько // Актуальні проблеми розвитку законодавства про працю та соціальне забезпечення : Тези доповідей та наукових повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції; м. Харків, 22-23 квітня 2009 р. / [за ред. В. В. Жернакова]. – Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. – С. 429–430.
5. Шумило М. М. Проблеми та перспективи поліпшення пенсійного забезпечення населення України / М. М. Шумило // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення : Зб.наук.праць : Матеріали I між нар.наук-практ.конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.) / за ред. проф. М. І. Іншина, проф. Н. М. Хуторян, доц. В. І. Щербини. – К. : Ніка-Центр, 2013. – С. 672-673.
6. З пенсійною реформою зволікати не можна [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://pension.kiev.ua/files/up_18feb2011.pdf.
7. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України від 08.07.2011 р. № 3668-VI // ВВР. – 2012. – № 12. – Ст. 560.
8. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV // ВВР. – 2003. – № 49-51. – Ст. 356.
9. Тарасенко В. С. Новації у сфері пенсійного забезпечення суддів / В. С. Тарасенко // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 6-3. – С.143-146.
10. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні : закон України від 27.03.2014 р. № 1166-VII // ВВР. – 2014. – № 20-21. – Ст. 745.
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014 р. № 71-VIII // ВВР. – 2015. – № 7-8. – Ст. 55.
12. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. // ВВР. – 2011. – № 13-14. – Ст.112.
13. Про Державний бюджет України на 2015 рік : Закон України від 28.12.2014 р. № 80-VIII // ВВР. – 2015. – № 5. – Ст. 37.

14. Право соціального забезпечення : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. / [за ред П. Д. Пилипенка]. 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. – 504 с.

15. Гуцалова Ю. Є. Проблеми пенсійної системи України / Ю. Є. Гуцалова // Наукові записки. Серія «Економіка». – Випуск 16. – 2011. – С.263-269.